

13. Orlov V. M. Vorona-Veshhun'ja [Noty] : dlja gol. s fp. v 2 ruki / V. M. Orlov. – Klavir. – SPb. : Jurgenson, 1895. – 32 s.
14. Privalova E. P. A. T. Bolotov i teatr dlja detej / E. P. Privalova // XVIII vek. Sb. 3. – M.; L. : Izd-vo AN SSSR, 1958. – S. 242–261.
15. Tejel'. Zajkina nevesta : (Lesnaja skazka) : Opera dlja detej v 1 kart. [Noty] : dlja penija s f.-p. / Tejel'. – Klavir. – M., cenz. 1903. – 16 s.
16. Fedjakin S. Rahmaninov / Sergej Fedjakin. – M. : Molodaja gvardija, 2014. – 478 s.
17. Shkola V. Zhanrova priroda dramatichnih tvoriv O. Pchilki / V. Shkola // Lesja Ukraïнка i suchasnist': Zb. nauk. pr. – Luc'k: Volin. nac. un-t im. Lesi Ukraïнки, 2010. – Т. 6. – S. 402–412.
18. Henry J. School Nativity Plays under Threat [Electronic source] / Julie Henry, Vikky Miller. – Access mode : <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/1571187/School-nativity-plays-under-threat.html>. – The title from the screen.

УДК 782.1.071.2:78.03(477)

Марія Касьяненко

*Харківський національний університет мистецтв
імені І. П. Котляревського (Харків)*

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИЙ ОПЕРНИЙ МАЙДАНЧИК В УКРАЇНІ: З ІСТОРІЇ НЕРЕАЛІЗОВАНОГО ПРОЕКТУ

Касьяненко М. А. Експериментальний оперний майданчик в Україні: з історії нереалізованого проекту. У статті розглянуто два різновиди музично-сценічної ситуації: оперна студія та стажерські курси. Їх порівняно з проектом «Мала опера», який збиралася утілити в життя Євгенія Семеновна Мірошниченко – оперна співачка, педагог та професор, Герой України, представниця української вокальної школи М. Е. Донець-Тесейр. Велика кількість талановитих учнів, які через відсутність сценічних площадок, не мали змогу реалізувати себе в Україні, спонукала її до створення проекту «Мала опера», яка повинна була забезпечити робочими місцями випускників консерваторії. Повноцінне усвідомлення внеску співачки у культурно-громадське життя України триває досі, у межах даної статті виконано спробу забезпечити наукове підґрунтя задля детального розбору значення проекту «Мала опера», зважаючи на часові проміжки та аналізуючи кожен період приймаючи за міру культурно-мистецький демографічний стан того часу.

Ключові слова: Євгенія Мірошниченко, оперна студія, мала опера, спів, театр.

Касьяненко М. А. Экспериментальная оперная площадка в Украине: из истории нереализованного проекта. В статье рассмотрены две разновидности музыкально-сценических ситуаций: оперная студия и стажерские курсы. Они, в свою очередь, сравнены с проектом «Малая опера», который собиралась воплотить в жизнь Евгения Семеновна Мирошниченко – оперная певица, педагог и профессор, Герой Украины, представитель украинской вокальной школы М. Э. Донец-Тессейр. Огромное количество талантливых учеников, которые, из-за отсутствия сценических площадок, не имели возможности реализовать себя в Украине побудили ее к созданию проекта «Малая опера», задача которого заключалась в обеспечении рабочими местами выпускников консерватории. Полноценное осознание взноса певицы в культурно-общественную жизнь Украины продолжается до сих пор, в статье осуществлено попытку создать научную основу для детального разбора значения проекта «Малая опера», принимая во внимание временные промежутки и анализируя каждый период приняв за меру культурно-художественное демографическое состояние того времени.

Ключевые слова: Евгения Мирошниченко, оперная студия, малая опера, пение, театр.

Kasianenko M. A. Experimental opera platform in Ukraine: from the history of unrealized project.

Background. In this article we've been the insane purposes by Yevheniia Miroshnichenko which was attempt to create the Young Opera House (so-called "Mala opera" – "Small opera" on strict translate). «Mala opera» must have been the stage from young opera singers which haven't practice of singing on great opera scene. This structure like so widespread at the world types like than opera studio and internship courses. The opera studio is the most common practice format for young opera singers in Ukraine. They work at conservatories and aim to educate a professional singer and actor. Today there are four opera studios, of which only the Opera Studio in Kyiv has its own hall and stage. Another format for the preparation of opera singers is the world-wide traineeship at the theater. For example, the Théâtre de la Bastille from Paris offers young musicians two years of study, a scholarship and work experience with well-known singers. However, scholarships worth eight hundred euros per month are not enough to reside in France. Also, the same courses exist at opera theaters in Milan, Moscow, New York, etc. The latter says that the level of preparation and life there is the best for the young singer, and that's all that can be dreamed about, and there is still something to get into an internship besides a beautiful voice, a foreign language proficiency.

They compared them to the project "Small Opera", which was going to be implemented by Eugenia Semenovna Miroshnichenko – opera singer, teacher and professor, Hero of Ukraine, a representative of the Ukrainian vocal school Mariia . Donetsk-Tesseir.

A large number of talented students, who, due to the lack of stage playgrounds, could not realize themselves in Ukraine, encouraged her to create the “Small Opera” project, which was supposed to provide jobs for graduates of the conservatory. The full awareness of the singer’s contribution to the cultural and public life of Ukraine continues, within the limits of this article, an attempt was made to provide a scientific basis for the detailed analysis of the value of the project “Small Opera”, taking into account time intervals and analyzing each period, taking into account the cultural and artistic demographic status of that time.

Objectives. The object of the study is an analysis of the attempt of the People’s Artist of Ukraine Yeugeniia Semenivna Miroshnichenko to create an alternative environment for the practice of young singers in the territory of post-Soviet Ukraine and to understand the factors of the failure of such an attempt. Also compares her experience with the experience of running similar programs with other opera theaters in the world.

Methods. In this research we’ve used the comparative and biographical method. Firstly we described the role and place this idea on latest period Yeugeniia Semenivna’s life-creativity. And eventually we compared the different formats for practice of the young singers on Ukraine and on the world commonly.

Results. Yeugeniia Semenivna conducted an unequal battle with the corrupt Kyivan administration. In 2009, Y. Miroshnichenko died of a heart attack, before receiving a letter about the impossibility of reconstruction of the building. The Lukyanivka Tram Traffic Culture House, an object that should have become a “Small Opera”, was subjected to increasing attacks by developers and contenders on the land of Kiev. Now there is an art platform for business, performances, photo sessions, etc., which, by accident or not, is called «Mala opera». The commercial institution has nothing in common with the plan of E. Miroshnichenko. Free of post-Soviet biases space for contemporary, classical and experimental operas, for talented and loyal singers, directors, conductors, costume designers, artists, choruses and orchestras.

Eight years after her death, the situation became worse. Ukrainian students of solo singing classes are traveling abroad while studying to look for other opportunities for growth and self-fulfillment. Theater platforms that would be similar to the «Young Opera» and full opera studios across Ukraine would have a regulatory role, would have led to a faster cultural and artistic development and provided a complete education and an incentive for further growth. However, for today, these opportunities are limited.

Conclusions. Exploring the influence of such a structure as an opera studio, internships and small opera houses is possible only through analysis and experience. In parallel with E. Miroshnichenko, and now there are many attempts to create independent experimental opera houses on the territory of Ukraine, namely the Opera for the benefit of the city of Odessa and the “Small Opera” city of Dnipro. Accordingly, their development, the emergence of new projects, the effectiveness will require further study and systematization.

Key words: Eugenia Miroshnichenko opera studio, young opera, singing, theater.

Постановка проблеми. Євгенія Семенівна Мірошніченко (1931 – 2009), – оперна співачка, педагог та професор, Герой України, – після завершення сольної кар’єри самовіддано розпочала музично-громадську діяльність. Її важко було назвати ідеалістом-мрійником, навпроти – вона була людиною-практиком. Саме через цю якість у 2004 році Київська міська рада утворила комунальний заклад «Театрально-видовищний заклад культури “Київська мала опера”».

Велика кількість талановитих учнів, які, через відсутність сценічних площадок, не мали змогу реалізувати себе в Україні спонукала її до створення проекту «Мала опера». Вона мала б забезпечити робочими місцями випускників консерваторії та визначити себе як незалежний малий оперний театр. Цю тему висвітлювали у багатьох виданнях при житті Євгенії Семенівни, між тим, виникає потреба детального розгляду мотивів, цінностей та можливих результатів цього проекту з наукової точки зору.

У межах даної статті запропоновано дві музично-сценічні ситуації, які існують у навчальних програмах України та Європи для студентів, та – їхнє порівняння з проектом Є. Мірошніченко.

Актуальність теми обумовлена недостатнім рівнем дослідження творчої та громадської діяльності Євгенії Мірошніченко. Повноцінне усвідомлення внеску співачки у культурно-громадське життя України триває до сих пір, тому потребує наукового підґрунтя та детального розбору, зважаючи на часові проміжки та аналізуючи кожен період маючи за міру культурно-мистецький демографічний стан того часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день спостерігається інтенсивний процес розвитку наукових досліджень у сфері оперного мистецтва, зокрема вільних сценічних майданчиків та оперних студій при учбових закладах. Зокрема, цей аспект висвітлено у роботах кандидата мистецтвознавства, професора Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського Л. Кучер [4,5], представників Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка народного артиста України І. Юзюка [11] та видатного музикознавця Л. Мазепи [6], у роботах М. Р. Телішевського «Оперна студія як складова виховання співака-професіонала» [8], І. С. Драч «Оперна студія – музичний театр майбутнього або його

ерзац?» [3], значимість оперної студії у підготовці оперних співаків підкреслено у статті Н. О. Говорухіної «Вплив харківської вокальної школи на формування творчої майстерності Б. Р. Гмирі» [2] та багато інших. Що до розглядання конкретного питання проекту «Мала опера» у науковому контексті, ґрунтовнішим слід вважати монографію Т. Швачко [10], проте вона має більш публіцистичний нахил.

У наведених дослідженнях робиться спроба усвідомлення значущості малого елемента театрального музичного світу – оперна студія, проводяться приклади спектаклів та особистого досвіту співаків-акторів. Замала кількість наукових праць, їхня вузько спрямованість та переважання публіцистичності джерел, створює відчуття легковажного ставлення до питання.

Мега статті: зафіксувати методологічну та професійну значимість малого оперного театру, визначити механізм створення спектаклю та його прокату в рамках незалежного оперного театру «Мала опера».

Виклад основного матеріалу. Українське оперне мистецтво – важливий чинник формування іміджу нашої країни як самобутньої музичної держави. Співаки, диригенти, режисери, концертмейстери, хор та оркестр складають живий організм – оперний спектакль. Синтетичний жанр об'єднує усі спеціалізації вищих музичних учбових закладів, забезпечуючи випускників робочими місцями.

Головну роль у підготовці оперного співака відіграє вихід на сцену у спектаклі. Усі інші предмети готують вокаліста саме до логічного завершення – підготовка партії та виступ. «Вільний жест, виразна міміка, вміння невимушено триматися (без зайвої розбещеності), пластичність і ритмічність рухів, особливо пов'язаних із музикою, вимагають величезної попередньої осмисленої роботи. ... Як же добитися сценічної майстерності? – Навчанням, наглядом за грою видатних артистів та практичним здійсненням на сцені придбаних у навчальній обстановці знань» [7, с. 427], – вислів І. К. Назаренка із книги «Мистецтво співу».

Саме для цього існує практика оперних студій при музичних академіях, діяльність яких спрямовано на виховання професійного актора-співака. Утім їхні ресурси видаються обмеженими, через те, що в Україні існує лише чотири оперні студії. Менш того, лише одна з них має своє приміщення – Національна музична академія України імені

П. І. Чайковського, інші ж або винаймають приміщення (як в Харкові) і мають не більше десятка вистав на рік, або вимушені ставити уривки із опер на малій сцені. Відсутність свого оркестру, хору, обмежена кількість виходів на сцену у спектаклях, відсутність фінансування на сценічне оформлення – усе це ускладнює процес підготовки оперного співака. Студенти-вокалісти, навіть ті, які готували з концертмейстерами партії та мали репетиції з диригентом, не потрапляють на свій спектакль та залишаються без оперної кваліфікації. Викладачі змушені робити вибір між достойними виконавцями та навмання обирають «перспективнішого».

Інший формат підготовки оперних співаків пропонують поширені у світі стажерські курси при театрі. Так, наприклад, театр Бастіль у Парижі пропонує молодим музикантам навчання на два роки, стипендію та досвід поряд з кваліфікованими метрами. Причому сплачує стипендію у розмірі восьмисот євро на місяць, що не є достатньо сумою для проживання у Франції.

Окрім цього, такі самі курси існують при оперних театрах Мілану, Москви, Нью-Йорку тощо. Про останній говорять, що рівень підготовки та життя там найкращий для молодого співака і це все про що можна мріяти, та є і ще де що, щоб потрапити на стажування крім красивого голосу, володінням іноземною мовою та немаленькою сумою хоча б на дорогу, потрібно мати сценічний *досвід*, чим, знову ж таки, може похвалитися далеко не кожний український вокаліст. Видатний український оперний співак Б. Гмиря (1903–1969) знав і цінував можливість здобуття досвіду в стінах рідної консерваторії: «Велике значення для формування Гмирі як співака мала його робота в оперній студії, що відкрилася при Харківській державній консерваторії у 1939 році» [2, с. 43].

Не зважаючи на скрутне фінансове становище оперних студій України, вмикаючи телебачення, все частіше ми бачимо українських співаків на світових сценах. Останні роки знаменують поворотний в історії опери як жанру етап. Вона знову стає цікавою пересічному глядачу. Так, збільшується кількість оперних фестивалів, є онлайн-покази вистав з провідних оперних театрів світу, з'явилася плеяда молодих успішних оперних співаків, які демонструють не тільки висококласний вокал, але й віртуозну сценічну гру.

Відповідно, Євгенія Семенівна Мірошниченко прагнула долучити до цих тенденцій і молодих вітчизняних співаків. Маючи понад сотню випускників Євгенія Семенівна будучи патріотом свого народу понад усе бажала, щоб її учні співали на сценах України. Саме тому вона прагнула відкрити камерний оперний театр «Мала опера», через який вела боротьбу із чиновниками Києва.

Лук'янівський народний будинок, який знаходиться у Києві за адресою вул. Дегтярівська, 5, вважається пам'яткою архітектури. Заснований у 1897 році Південно-західним відділом товариства тверезості, створеним 1896 з ініціативи викладачів Київського університету св. Володимира (до 1902 розташовувався в іншому приміщенні). Протягом багатьох років товариство очолював Сікорський Іван Олексійович (1842-1919) – психіатр, психолог, педагог, професор, завідувач кафедри психіатрії університету (1903–18). Будинок перебував у віданні Київського міського комітету піклування про народну тверезість, канцелярія якого містилася у цьому помешканні. При народному будинку діяли дешева їдальня, нічліжний притулок для приїжджих, заїжджий двір, безкоштовні бібліотека-читальня і амбулаторія, книжковий склад з музеєм підручників, театр з власною бібліотекою, синематограф, безкоштовні вечірні класи для дорослих – жіночі рукодільні й загальноосвітні; влаштовувались науково-популярні читання, виставки підручників і наочних посібників для нижчих і середніх навчальних закладів тощо.

Відразу після відкриття благодійного закладу товариство тверезості організувало при ньому чайну, яка стала своєрідним культурно-просвітницьким центром і музеєм одночасно. В 1917 будинок було передано Українському робітничому клубу, в якому виступали актори «Молодого театру», учні Музично-драматичної школи М. Лисенка, об'єднані М. Старицьким у «Гурток українських акторів». В 1919 організовано самодіяльний робітничий театр, де починали творчу діяльність актори Л. Гаккебуш і П. Коваленко. З 1920-х рр. будинок належав профспілці трамвайного парку, через що отримав назву Клубу трамвайників. Під час Великої Вітчизняної війни тут містився госпіталь. Тепер – Будинок культури Київського трамвайно-тролейбусного управління [1].

«Я проїхала півсвіту, – розповідає Євгенія Мірошниченко, – побувала майже в усіх столицях найбільших європейських країн... І чудово

усвідомлюю: у них – окрім великого Національного оперного театру, завжди є й Мала опера. Вони особливо цінують цей камерний жанр» [10, с. 241].

Наразі тлумачного визначення терміну «Малий оперний театр» не існує, проте є визначення терміну «Оперний театр» – це театральна будівля, призначена для виконання оперних постанов, що складається зі сцени, оркестрової ями, зали для глядачів та приміщень для переодегання та зберігання декорацій.

У будівлі на Лук'янівці, немає самого головного – оркестрової ями, без якої зала автоматично окреслюється як камерна. Окрім цього, будівля потребувала капітального ремонту, і тому, відтоді як вона у 2004 році розпочала своє офіційне життя як «Київська мала опера», а у 2005 була передана колективу закладу її офіційним станом був – ремонт.

Ось, що розповідає про це Є. Мірошниченко у інтерв'ю Т. Швачко: «Уже чотири роки (розмова відбувалася у 2006-му. – Т. Ш.) я “б’юся” за створення Малої опери. Київська міська рада надала для нового молодіжного колективу цікавий архітектурний об’єкт – Будинок культури трамвайників на Лук'янівці. Розроблено три варіанти проєктів реконструкції цього приміщення на театральне із урахуванням оперної специфіки. Багато обдарованих молодих солістів, артистів хору та оркестру бажають взяти участь у конкурсі, щоб працювати в новому перспективному театрі й співати опери Люлли, Генделя, Моцарта, класичні та сучасні твори. Вже є репертуар, художнє керівництво колективу, директор... Проте, на жаль, справа реконструкції приміщення та його фінансування досі не зрушилася з місця» [10, с. 421-425].

Протягом 2006-2008 років із міського бюджету було виділено 1 млн. 313,6 тисяч гривень для ремонтних робіт будинку, в якому розмістилася адміністрація театру. Проте у 2009 році головне управління культури і мистецтв Київської адміністрації відзначило неможливість реконструкції будівлі по вулиці Дегтярівській, 5-А в столиці під Київську малу оперу, в зв’язку з тим, що компанія «Будхол», яка в квітні 2004 року одержала в оренду на 10 років земельну ділянку по вулиці 5-7, 7-А для будівництва об’єктів житлового і громадського призначення, не погоджує межі земельної ділянки, необхідні для реконструкції

депо під оперу, тим самим не даючи можливість оформлення земельної ділянки адміністрацією Київської малої опери [9].

У 2014 році десятого листопада у вечірніх новинах телеканалу 1+1 знову підняли питання нездійсненого проекту. Назва випуску: «Київську малу опер реставрують під невідомо що», у ньому розповідається заплутана історія проекту та роз'яснюють причини такого розвитку подій. Річ у тому, що не маючи офіційного документального підґрунтя будівлю закрили на реконструкцію у зв'язку з «аварійним» станом. Нажаль, запекла боротьба забудовників за Київську землю переростає в кроваву, минаючи непростий етап приватизування пам'ятки архітектури вони вдаються до підпалу, так наприклад Гостинний Двір, будинок художника О. Мурашка та Дохідний Маєток на Подолі.

Висновки. Із написаного вище можна зробити висновок, що Є. Мірошниченко вела нерівний бій із корумпованою Київською адміністрацією. З інтерв'ю Євгенії Семенівни Д. Гордону, – «Болить серце за своїх вихованців – два роки вони вчать на підготовчих курсах, п'ять років – у музичній академії. Тобто сім років держава платить їм стипендію, викладачам – заробітну плату, а потім випускники не можуть знайти собі застосування. Кошти, витрачені на цих дітей, ідуть на вітер, роботою їх держава не забезпечує... » [10, с. 243].

У 2009 році Є. Мірошниченко померла від серцевого нападу, перед цим отримавши листа про неможливість реконструкції будівлі. Будинок культури трамвайників на Лук'янівці, об'єкт який мав стати «Малою оперою» піддався все більших нападків з боку забудовників та претендентів на землі Києва. Зараз там знаходиться арт-площадка для бізнесу, вистав, фотосесій та інш., яка чи випадково чи ні називається «Мала опера». Комерційна установа не має нічого спільно з задумом Є. Мірошниченко. Вільний від пост-радянських упереджень простір для сучасних, класичних та експериментальних опер, для талановитих та відданих співаків, режисерів, диригентів, костюмерів, художників, хору та оркестру.

Прошло вісім років після смерті видатної співачки, ситуація лише погіршилася. Студенти-вокалісти уже на третіх курсах покидають навчання та їдуть шукати за кордон, шукати можливості. Театральні площадки такого типу та повноцінні оперні студії по всій Україні мали

б регулюючи роль, спонукали б до скорішого культурно-мистецького розвитку та давали повноцінну освіту і стимул для подальшого росту.

Перспективи дослідження теми. Дослідити вплив такої структури як оперна студія, стажерські курси та малі оперні театри можливо лише за допомогою аналізу та досвіду. Паралельно з С. Мірошниченко та зараз спостерігається багато спроб створення незалежних експериментальних оперних театрів на території України, а саме «Опера на благо» (місто Одеса) та «Мала опера» (місто Дніпро). Відповідно їхній розвиток, появи нових проєктів, результативність потребуватиме подальшого вивчення та систематизування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артинов М. Г. Лук'янівський народний будинок, 1900-02 / М. Г. Артинов, [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу : <http://pamyatky.kiev.ua/streets/degeterovska/lukyanyvskiy-narodniy-budinok-190002>
2. Говорухіна Н. О. Значення харківського періоду у вокально-виконавській творчості Б. Р. Гмирі / Н. О. Говорухіна // Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. Вип. 39. Борис Гмиря. Погляд з ХХІ століття: – К., 2006. – С. 36-45.
3. Драч І. С Опера студія – музичний театр майбутнього або його ерзац? / І. Драч [рукопис]. – 9 с.
4. Кучер Л. І. Анотований каталог вистав Оперної студії Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського : до 100-річчя заснування університету / Л. І. Кучер. – Х. : ТОВ «Водний спектр Джі-Ем-Пі», 2017. – 140 с.
5. Кучер Л. І. Українські оперні студії: історія і сучасність : навч. посіб. / Л. І. Кучер. – Х. : Торсінг, 2002. – 204 с.
6. Мазепа Л. Шлях до муз. академії у Львові: у 2 т. / Л. Мазепа, Т. Мазепа. – Л. : СПОЛОМ, 2003. – Т. 1. – 288 с.; Т. 2. – 200 с.
7. Назаренко І. К. Мистецтво співу / І. К. Назаренко. – М. : Державне Музичне Видавництво, 1963. – С. 427-428
8. Телішевський М. Р. Опера студія як складова виховання співака-професіонала / М. Р. Телішевський // Наукові записки РДГУ Вип. 19, Т.1 Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. – 2013. – С. 310-314.
9. Київська мала опера зіткнулася з земельною проблемою : стаття / Українська Правда, [Електронний ресурс]. – 2009. – 9. 11. – Режим доступу до ресурсу : <http://kiev.prawda.com.ua/news/4af8110f44e35/>

10. Швачко Т. Євгенія Семенівна Мірошниченко / Т. Швачко. – К. : Видавництво «Музична Україна», 2011. – 312 с.
11. Юзюк І. Кафедра оперної підготовки та оперна студія / І. Юзюк // Сторінки історії Львівської державної музичної академії ім. М. Лисенка. – Л. : СПОЛОМ, 2003. – С. 46-53.

REFERENCE

1. Artynov M.H. (2009) Luk»yanivs'kyu narodnyy budynok, 1900-02 / M. H. Artynov. Retrieved from: <http://pamyatky.kiev.ua/streets/degterovska/lukyanivskiy-narodniy-budynok-190002>
2. Hovorukhina N. O. (2006) Znachennya kharkivs'koho periodu u vokal'no-vykonavs'kiy tvorchosti B. R. Hmyri. The science prophet of NMAU named after P. I. Tchaikovs'kyi. Vol. 39. K. 36-45.
3. Drach I. S (2017). Opera studiya - muzychnyy teatr maybutn'oho abo yoho erzats? Manuscript. 9
4. Kucher L. I. (2017) Anotovannyi kataloh vystav Opernoyi studiyi Kharkivs'koho natsional'noho universytetu mystetstv imeni I. P. Kotlyarevs'koho : do 100-richchya zasnuvannya universytetu. Kharkiv, Vodnyy spektr Dzhi-Em-Pi Pub, 140
5. Kucher L. I. (2002) Ukrayins'ki operni studii: istoriya i suchasnist' : navch. posib. Kharkiv, Torsinh Pub. 204.
6. Mazepa L. (2003) Shlyakh do muz. akademii u L'vovi: u 2 t. Vol. 2. Lviv, SPOLOM Pub. 200.
7. Nazarenko I. K. (1963) Mystetstvo spivu. K., The State Musical Pub. 427-428 [in Ukrainian]
8. Telishevs'kyi M. R. (2013) Opera studiya yak skladova vykhovannya spivaka-profesionala. The science notes of the Rivne State Humanitarian University. Vol. 19-1. 310-314.
9. Ukrayins'ka Pravda. (2009) Kyiv's'ka mala opera zitknulasya z zemel'noyu problemoyu. Retrieved from : <http://kiev.pravda.com.ua/news/4af8110f44e35/>
10. Shvachko T. (2011) Yevheniya Semenivna Miroschnychenko. K. : «Muzychna Ukrayina» Pub. 312.
11. Yuzyuk I. (2003) Kafedra opernoi pidhotovky ta operna studiya. The pages from the history of Lviv State Musical Academy named after M. Lysenko. Lviv, SPOLOM. 46-53.